

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2024.33.397>

УДК 355[(470+570):(477)]

Іван Вовканич

д-р. іст. наук, проф.
завідувач кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
88000, Україна, Ужгород, пл. Народна, 3
E-mail: ivan.vovkanych@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7170-197X>

Ігор Тодоров

д-р. іст. наук, проф.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
88000, Україна, Ужгород, пл. Народна, 3
E-mail: ihor.todorov@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0986-9485>

**РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: Потехін О., Клименко Ю. Геополітика
проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ —
початку ХХІ ст. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2023. 552 с.**

Ivan Vovkanych

Doctor of History, Professor
Head of the Department of International
Studies and Public Communications
Uzhhorod National University
3, Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine
E-mail: ivan.vovkanych@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7170-197X>

Ihor Todorov

Doctor of History, Professor
Uzhhorod National University
3, Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine
E-mail: ihor.todorov@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0986-9485>

**A REVIEW OF THE BOOK: Potiekhin O., Klymenko Yu.
Geopolitics versus Security: Allied Deterrence of Aggression
in Europe in the Twentieth and Early Twenty-First Centuries. Kyiv:
Dukh i Litera, 2023. 552 p.**

Монографія написана доктором історичних наук, головним науковим співробітником відділу теорії та методології всесвітньої історії Інституту всесвітньої історії НАН України Олександром Потехніним та українським дипломатом, кандидатом політичних наук, Надзвичайним і Повноважним Послом України в Аргентині Юрієм Клименком. У цій монографії вперше у світовій історіографії та політичній науці здійснена вдала спроба дослідити з погляду інституційного лібералізму процес створення та функціонування військово-політичних союзів та визначити їх вплив на європейську безпеку ХХ–ХХІ ст. Автори аналізують здатність союзів до стабілізації міжнародної ситуації шляхом збройного стримування агресора, що спричиняє дискусії із прихильниками геополітики та політичного реалізму. Монографія є актуальною, базується на сучасних дослідженнях і використанні великої кількості різноманітних джерел. Структура тексту добре організована, з чітким розмежуванням між історичним контекстом та сучасними викликами. Саме використання великої кількості джерел та цитування експертів додає вагомості аргументації авторів.

Монографія О. Потехіна та Ю. Клименка відображає змістовне розмаїття та глибину дослідження військово-політичних альянсів через історичний та сучасний контексти. Кожен із трьох основних розділів містить у собі докладний аналіз ключових аспектів союзницької співпраці й геополітичних викликів.

У першому розділі автори зосереджуються на теоретичному аспекті військово-політичного союзництва, досліджують альтернативи таким союзам, роль політичного реалізму, інституційні аспекти та геополітичні виклики. О. Потехін та Ю. Клименко аналізують стримування як засіб запобігання війнам та визначають доцільність альянсів через внутрішні та зовнішні фактори. Такий підхід дозволяє читачам глибше зрозуміти динаміку міжнародних відносин і їх вплив на формування військово-політичних союзів.

У другому розділі пропонується історичний аналіз військово-політичних альянсів під час Першої та Другої світових воєн. До речі, автори пропонують термін Велика війна, яка охоплює період з 1914 по 1945 роки. Акцентується увага на генезі, впливі та наслідках альянсів, а також їхній ролі у дестабілізації Європи в 1930-х роках. Тема геополітики та політичного реалізму в контексті тимчасових альянсів і змінних ворожих відносин у Другій світовій війні розглядається особливо детально.

У третьому розділі увагу зосереджено увагу на післявоєнному періоді, включаючи роль НАТО в забезпеченні стабільності в Європі під час і після «Холодної війни», ядерне стримування, ядерне роззброєння України та участь НАТО в конфліктах 1990-х. Особлива увага приділяється

складному шляху України в міжнародних відносинах і безпеці без членства в НАТО.

Кожен розділ книги є важливим і самодостатнім, проте разом вони формують цілісне бачення розвитку військово-політичних союзів. Автори використовують комплексний підхід до аналізу історичних уроків та сучасних викликів, що дозволяє читачам не тільки глибше зрозуміти минуле, але й краще оцінити можливі напрями майбутнього розвитку військово-політичних альянсів. Велика кількість аналітичних роздумів та залучення різних теоретичних підходів роблять книгу значущим джерелом для фахівців у галузі міжнародних відносин та військової історії.

У монографії глибоко висвітлено еволюцію військово-політичних союзів із погляду їхнього історичного розвитку та сучасної ролі у глобальній безпеці. Автори аналізують як історичні, так і недавні події, зокрема дії Росії проти України, щоб оцінити вплив геополітичних амбіцій на міжнародні відносини. Авторський погляд на персоналізоване розуміння політичних реалій через образ так званої «людини давоської» дозволяє розгорнути аргументацію навколо ідеї про вразливість раціональних, економічно орієнтованих підходів до зовнішньої політики в контексті класичного політичного реалізму. Аналіз поглядів Ф. Фукуями та Г. Шепарда висвітлює взаємозв'язок між ідеалістичними очікуваннями «кінця історії» та жорстокою реальністю міжнародних конфліктів, що знову набирають сили. О. Потехін та Ю. Клименко розкривають зміни, які відбулись у світовій політиці, з огляду на історичні уроки та сучасні виклики. Використання теоретичних підходів до аналізу реальних політичних дій на прикладі реакції на російську агресію в Україні розкриває глибокі протиріччя між міжнародною риторикою та дійсністю.

Монографія О. Потехіна та Ю. Клименка відзначається глибоким аналізом та залученням різних інтелектуальних підходів, включаючи критику політичного реалізму та обговорення ролі економічних і демократичних ідеалів у формуванні міжнародних відносин. Автори висувують аргумент, що геополітичні конфлікти, зокрема ядерні амбіції держав, продовжують відігравати значну роль у міждержавних відносинах, часто підриваючи зусилля міжнародної спільноти щодо забезпечення стабільності.

Однією із сильних сторін авторів монографії є здатність інтегрувати історичні дослідження та сучасний аналіз, що дозволяє читачам ґрунтовніше оцінити тривалість та складність міжнародних союзів. Зокрема, цікавим є розгляд участі НАТО у глобальних конфліктах, стратегічного значення альянсу для України. О. Потехін та Ю. Клименко аналізують динаміку військово-політичних союзів з особливим акцентом на мотиви, які спонукають держави до вступу в альянси, вказують на різницю між

великими та малими країнами в цьому контексті. Автори звертають увагу на концепцію асиметричної співпраці, яку пропонував Дж. Морроу, розглядаючи баланс між самостійністю й безпекою в міжнародних відносинах.

Однією з найсильніших сторін дослідження є його здатність об'єднати теоретичний аналіз із практичними прикладами, що дозволяє глибше зрозуміти мотивації за участю в альянсах та їхній вплив на глобальну політику. Особливо цінним є викладення ідеї про необхідність інституціоналізації союзів для ефективної реакції на зовнішні загрози. У монографії успішно розкрито важливість інформаційних потоків та зобов'язань у рамках союзів, наголошується, як ці аспекти впливають на стратегічну взаємозалежність та відповідальність між членами. Це допомагає зрозуміти, як внутрішня динаміка союзів визначає їх стабільність та ефективність. Висвітлення проблеми необхідності швидкої реакції на зовнішні загрози та важливості цього для інституціоналізованих союзів є особливо актуальним у світлі сучасних міжнародних конфліктів.

Автори висвітлюють ключову різницю між класичною геополітикою та глобалістикою. Аналізуючи відповідні геополітичні та глобалістичні концепції, вони стверджують, що геополітика, хоч і надалі має своє місце в аналізі міжнародних відносин, але стає дедалі обмеженішою.

О. Потехін та Ю. Клименко ретельно дослідили концепцію Євразійської імперії та роль геополітики у формуванні політичних стратегій. Ж. Тіріар виступав з ідеєю зміцнення відносин між Європою та Росією в контексті утворення Євразійської імперії. Ця ідея була зацікавлено підтримана в Росії задля використання геополітики для зміцнення свого впливу у світі.

Автори здійснили глибокий і комплексний огляд геополітики та міжнародної стабільності, починаючи з їхньої природи та впливу на взаємодію між державами. Вдало проаналізовано поняття «примусу» та «обмежень», які впливають на дії та реакції держав, розглянуто їх у контексті минулих та сучасних подій. Зокрема, звертається увага на важливі етапи історії, такі як розпад Радянського Союзу та конфлікти на пострадянському просторі. Висвітлюються події, такі як російсько-грузинська війна та окупація частини України, що підкреслюють важливість дотримання принципів територіальної цілісності й суверенітету для збереження стабільності в міжнародних відносинах.

Наголошено на значенні самовизначення націй у контексті міжнародної стабільності, включаючи мирний розпад держав та уникнення втручання із збереженням міжнародного миру й порозуміння. Деяка архаїзація подій міжнародного життя на початку XXI століття, зростання геополітичних неоімперських амбіцій Росії, а тому — і міжнародного кон-

фліктного потенціалу загалом (територіальні конфлікти, використання збройної сили як інструменту досягнення політичних цілей, ісламський та російський тероризм), привели низку дослідників до висновку про те, що світ із ХХ століття, можливо, зробив крок не вперед, а назад — до ХІХ століття або навіть до «темних віків».

Звідси — необхідність по-новому розглянути традиційні елементи системи міжнародних відносин у світі, що змінився, а також її динаміку. У Росії відродилися погляди на війну як прийнятний інструмент міждержавної взаємодії, відбулася справжня реабілітація імперської ідеї з її культом війни. Війна, яка по суті є антиподом стабільності та синонімом суцільної катастрофи, завжди була найпершим, абсолютно пріоритетним засобом імперської політики. Отже, автори доходять висновку: теза про те, що війна є продовженням політики іншими засобами не відповідає сучасним реаліям.

У монографії проведено важливий аналіз військово-політичної співпраці, з акцентом на асиметричному союзницькому співробітництві та необхідності інституціоналізації військових альянсів. Автори обґрунтовано викладають теорію, що міжнародні союзи формуються з метою оптимізації двох ключових параметрів: самостійності та безпеки держав-учасниць. Опис асиметричних відносин між «молодшими» та «старшими» партнерами в союзі супроводжується глибоким аналізом владних відносин у міжнародних альянсах.

Однією з ключових ідей дослідження є те, що інституціоналізація альянсів дозволяє забезпечити більшу передбачуваність і стабільність у відповіді на зовнішні загрози, що є особливо актуальним у кризових ситуаціях. Автори підкреслюють важливість того, щоби потенційний агресор не сумнівався в міцності союзу, яка виступає як стримуючий фактор. Це вказує на стратегічне значення інституціоналізації саме в контексті колективної безпеки.

Монографія містить глибокий аналіз відносин між Росією, Україною та НАТО в контексті міжнародної безпеки й політичної стабільності. Автори ретельно розглядають як історичні, так і сучасні аспекти, які впливають на політику НАТО стосовно України, та зосереджуються на різних дипломатичних і військових стратегіях, які були або можуть бути застосовані для забезпечення стабільності в регіоні.

Одним із ключових питань, які порушують автори, є недостатність заходів, які вживає НАТО для захисту України та стримування агресії Росії. Аргументація базується на аналізі недоліків у існуючій політиці НАТО та пропозиціях щодо її зміни, зокрема — необхідності збільшення військової допомоги Україні та рішучіших дій щодо Росії.

Автори справедливо критикують нерішучість та непослідовність НАТО, відзначаючи, що така політика не лише не зміцнює безпеку

України, але й загалом не сприяє стабільності в регіоні. Використання нарративу про «необхідність рішучіших дій» є переконливим.

Монографія О. Потехіна та Ю. Клименка являє собою важливий внесок у дискусію про міжнародну безпеку, з особливим акцентом на ролі України в євроатлантичному безпековому ландшафті. Вона висвітлює критичні проблеми та надає чіткі напрями для майбутньої політики, хоча й потребує додаткового обговорення можливих ризиків.

Цікавим є аналіз ідеї «нормалізації» відносин між Україною та Росією, яка, на думку авторів, є ілюзорною й не відповідає реальним потребам української безпеки. Аргументи базуються на ретроспективному огляді політичних змін у Росії та відносин Заходу з Росією, що спонукає до роздумів про реалістичність очікувань від Росії як партнера. Використання низки історичних прикладів, аналіз російської внутрішньої та зовнішньої політики надають тексту монографії глибини й допомагають краще зрозуміти динаміку міжнародних відносин та їх вплив на безпековий ландшафт Європи.

Аналіз відносин між Україною та НАТО торкається різних аспектів у контексті міжнародної безпеки та геополітики. Автори детально розглядають різноманітні етапи взаємодії, зокрема політичні декларації, законодавчі акти, військово-політичні ініціативи, а також реакції та дії інших міжнародних акторів, як-то США та Росія. Показана динаміка відносин між Україною та НАТО, висвітлені ключові моменти і зміни у співпраці, що охоплюють період з 1991 року і до недавнього часу. Особлива увага приділяється таким важливим моментам, як Помаранчева революція, Бухарестський саміт НАТО, а також окупація Криму та частин Донецької і Луганської областей на сході України.

Автори також зосереджуються на аналізі політичних і військових зусиль, здійснених обома сторонами для поглиблення співпраці та інтеграції. Важливим є акцент на стратегічні ініціативи, такі як План дій Україна — НАТО та Річні національні програми, спрямовані на досягнення сумісності з військовими та безпековими структурами Альянсу.

У монографії також розглянуто різноманітні виклики та перешкоди, з якими зіштовхнулася Україна на шляху до бажаного членства в НАТО, зокрема політичні вагання та зміни в зовнішній політиці України, що відбулися під впливом внутрішніх та міжнародних подій. Зокрема під час президентства Януковича, коли Україна була оголошена «позаблоковою» державою.

У монографії вказано, як Революція Гідності та збройний конфлікт на сході країни змусили НАТО почати переосмислювати свою політику щодо України, зокрема в переході до реальної підтримки у військовому та політичному плані. Це включало широку взаємодію України в межах різних програм та ініціатив НАТО.

Доречним є огляд становлення нового оборонного союзу AUKUS, який об'єднує США, Велику Британію та Австралію. Проаналізовані різні аспекти цього альянсу в контексті сучасних геополітичних та безпекових викликів, потенційний вплив на глобальну й регіональну безпеку, особливо в Індо-Тихоокеанському регіоні. Автори висвітлюють ключові моменти стосовно відповіді на зростаючу агресивність Китаю. Водночас згадано критичну реакцію Франції на створення AUKUS, що викликало дипломатичний конфлікт зі скасуванням французького контракту на поставання підводних човнів Австралії. Цей епізод висвітлює можливі ризики та недоліки в комунікації та координації між членами міжнародних альянсів. Автори також акцентують увагу на важливості інституціоналізації військово-політичного співробітництва в умовах нових геополітичних загроз, наголошуючи на потребі в поглибленні та розширенні співпраці не лише в межах AUKUS, а й ширше — між демократичними державами для спільного реагування на виклики.

Отже, монографія О. Потехіна та Ю. Клименка, безперечно, заслуговує на високу оцінку й поважне місце серед досліджень у галузі міжнародних відносин та міжнародної безпеки. Вперше з позицій інституційного лібералізму досліджено створення та функціонування військово-політичних союзів, визначений їхній вплив на світову безпеку ХХ — початку ХХІ століття. Саме такі союзи стабілізують міжнародну ситуацію, стримують агресора. Автори довели, що ніякої альтернативи євроатлантичній інтеграції України не існує. О. Потехін та Ю. Клименко вдало дискутують із прихильниками геополітики та спорідненого з нею політичного реалізму. Монографія може бути корисною не лише для науковців, студентів, а й військових, політиків, дипломатів тощо. Україна фактично стала форпостом західної цивілізації, і перемога над російською агресією можлива лише за умови консолідації Заходу, включаючи Україну.